

„Létezik-e női filozófia?” – A Magyar Filozófiai Társaság által rendezett kétnapos konferencia 2022. március 24-25-én, konferencia-beszámoló¹

Létezik-e női filozófia? címmel rendezett két napos konferenciát a Magyar Filozófiai Társaság. Izgalmas vitákra gyűltünk össze a Bölcsészettudományi Kutatóközpont ötödik emeletén.

Érdekes volt a teológia és az irodalomtudomány területéről érkezve szembesülni a „létezik-e női filozófia” kérdéssel. Számtalanszor tettük fel a kérdést egyetemi irodalom tanulmányaim alatt: „létezik-e női irodalom”? A teológiában viszont úgy látom, hogy nem tettük fel elégszer a kérdést. Emiatt olybá hat, mintha folytonosan védekező helyzetből kellene válaszolnia mind a feminista teológiának, mind az általam művelt queer teológiának. A kérdés persze nem egyértelmű, ezt boncolgattuk a konferencián.

Mit jelent pontosan az, hogy „női”? A „női” a „feminista” jelző szinonimájaként szerepel a kérdésben? Továbbá: mit jelent az, hogy „női filozófia”? Ha nőként művel valaki filozófiát/teológiát? Ha ez utóbbit vesszük a fő kérdésnek, ahol is a nő a cselekvő alany, akkor egyértelmű a válasz: igen, létezik (bár gyakran alkalmazzák rá az eltörlés, a láthatatlanná tétel, a bekebelezés stratégiáit). Ha a „női” egyúttal az így keletkezett mű vagy alkotás jelzője is, akkor viszont kételkednem kell.² Ha a „nőit” tulajdonságként, vagy jelzőként kezeljük, akkor abban hiszünk, hogy van egy alapvető „női” érték. Ha pedig valamit nagyon másképpen csinálnak a nők, akkor abból adódhat az esszencializmusok és leegyszerűsítések csapdája. Ha viszont ezt tagadjuk (azaz nem csinálnak semmit másféleképpen a nők), akkor nem könnyű elkerülni az „egyenlősítgetés” csapdáját. Ha azt tételezzük fel, hogy mindenki egyenlő helyzetből indul, akkor ugyanis nem számolunk a patriarchátus működésmódjaival. Ami pedig nagyon is létező jelenség,³ ahogy a jelöletlen⁴

¹ Beszámolómm messze nem teljes: az első nap összes előadásán jelen voltam, de a második napon csak az első szekción vettem részt.

² És akkor sem tudom a választ.

³ Az, hogy patriarchális szemlélet működik, az egyik szekció utáni vita kérdésében volt tetten érhető. Ebben az adott szekcióban egy nő vett részt, és két férfi (a másik női előadó nem tudott eljönni). A kérdező „a hölgyet” kérdezte valamiről, nem nevesítve. Abban a szekcióban ő egy név nélküli „hölgy” lett. Erdemes elgondolkodni azon, hogy abban az esetben, ha egyetlen férfi előadó van jelen, tőle is így kérdeztünk volna: „az urat kérdezném”?

⁴ A külön meg nem nevezett, nem jelzett, nem jelölt „filozófia” vagy „teológia” alapértelmezettként általában macsó/maszkulin.

maszkulin teológia és filozófia is. Amíg ezek léteznek, addig létezik feminista teológia és női, vagy feminista filozófia is.⁵

A konferencia megnyitó szavaiban a *Filozófiai Intézet* igazgatója, **Schmal Dániel** tovább fűzte ezeket a kérdéseket: vajon a műveltséghez való hozzáférés hiányai milyen utakhoz vezettek (és vezetnek) a nők számára? Milyen alternatív és kreatív hozzáférések, utak alakultak (és alakulnak) ki? Ezek a kérdések elvezethették a hallgatóságot a konferencia történeti aspektusaihoz – a különböző korokban milyen alternatív utakat, filozófiákat alakítottak ki azok a nők, akik nem értek hozzá ugyanahhoz az oktatáshoz, mint a férfiak?

Szintén alapkérdéseket feszegetett **Joó Mária** előadásában, aki előadásában a nőket, a nemeket és a feministákat járta körbe a filozófiában. A nő a filozófia tárgya vagy alanya? Mik a feminista perspektívák a filozófiában? Természetesen, mint minden tudományban, úgy a filozófiában is lehet (és véleményem szerint érdemes is) alkalmazni a feminista elméleti megközelítéseket. Ennek egyik lehetséges módszere a kánon újraolvasása feminista szemszögből, és némelyik konferencia-előadás erre tett kísérletet.

Pető Andrea a női értelmiségi munka jogait és kötelességeit elemezte. A privatizált, neoliberális, versengő helyzet, ami példának okáért a felsőoktatási rendszerekre jellemző, nem kedvez a nőknek. Ezután megvizsgálta az anti-intellektuális, illiberális állam működés módjait, annak nehézségeit és kihívásait. A magas pozíciókban a nők alulreprezentáltsága, vagy éppen teljes láthatatlansága jellemző. Ha jelen vannak, akkor egy apolitizált, kiüresedett keretben, vagy valakinek a feleségeként. A tudomány kanonizáló folyamataiból a nőket kihúzzák, és eltörlik. A neoliberalizmusban a tudományos sikerek gyakran kvantifikálódnak: mérőszámokkal, publikációs indexszámokkal. Egyes tudományágak „nem térülnek meg” (a társadalmi nemek tudománya), egyes iskolák „nem gazdaságosak, nem hoznak hasznot” (a Magyar Evangéliumi Testvérközösség hátrányos helyzetű régiókban létrehozott iskolái). Pető szerint az új kormányzati forma „*polypore*-állam”. A *polypore* „az a gomba, amely a fa törzsén élőködik, és semmi mást nem hoz létre, mint újabb *polypore*-t, nincs önálló léte. A fa törzséből kivonja, amire szüksége van, és azt betonbiztosan csak saját magának biztosítja.”⁶ A tudományban a *polypore*-ság többek közt a nők látszólagos reprezentációjában nyilvánul meg. Azaz hiába vannak a nők látszólag reprezentálva (a politikában

⁵ És hitem szerint „míg ember az ember”, létezni fog, így a dekonstruálás (vagy rekonstruálás, ásás, azaz a *midrá*) végeérhetetlen munka.

⁶ A „*polypore*-állam” Pető Andrea és Weronika Grzebalska által alkotott fogalom. Más dolgokkal is így tesz véleményem szerint a kormány. Például hasonló módon vonja el a baloldal terminusait, elit/establishment/neoliberalizmus kritikáját, majd olvasztja be és használja fel a saját, voltaképp neoliberális törekvéseihez (Pető 2018).

pl. minisztériumok élén, vagy köztársasági elnökként), jelenlétük jelképes, funkció nélküli, kiüresedett. A kormányzat a feminizmus szellemiségéből „gombamód” kivonja a nőket, és reprezentatív díszítőelemként használja őket: látszólag fontos, de valójában súlytalan pozícióba helyezve őket.

Mogyoródi Emese érdekes előadását azzal nyitotta meg: a mai filozófia nem szólítja meg az embereket, elefántcsonttoronyból beszél, ami nem más, mint a filozófiához való hűtlenség és gyávaság. Mogyoródi Ancsel Éva etikáját idézte fel – a rossz gondoskodás kiszolgál és elkényeztet, megszünteti a másik önállóságát, és végső soron a populizmus eszköze. Szókratész szövegeiben a nőiséget vizsgálva az előadó arra jutott, hogy a filozófia mizogün hagyományával szemben a filozófus másképp vélekedett a nőkről. Előadásában ezt több példával támasztotta alá. Az egyik példa a szókratészi „evangélium”, mely szerint jobb az igazságtalanságot elszenvetni, mint elkövetni. Ez a szubmisszió „női”, Szókratész pedig azzal, hogy nem a védelemre rendezkedik be, szembemegy a hagyományos erkölcsiséggel. További példaként szerepelt az előadásban a bábaság mint női metafora. A filozófia tudománya a szerzőnél nem más, mint a gondolatok világra segítése. Ez hasonló ahhoz a munkához, amit a bába végez. Ebben a képben a fiatal tanítványok terhes férfiak, Szókratész pedig a bába. Az előadó szerint fontos, hogy itt nem a megtermékenyítés képe szerepel, hanem a bábaságé, ami tipikusan női feladat.

Osváth Zoltán Olympe de Gouges forradalmi filozófiájáról értekezett, és ezzel egy számomra eddig ismeretlen feminista előfutárra hívta fel a figyelmet. De Gouges politikafilozófus és politikai aktivista volt. Kiáltványokat adott ki és pamfleteket írt, amiket kiragasztott a párizsi városfalra a királynőnek címezve. Forradalmi filozófiájában arra hívta fel a figyelmet, hogy a francia forradalomból kihagyták a nőket, és csupán a férfi hősökrol emlékeznek meg.⁷ A korban „állampolgár”, aki fenn tudja magát tartani, és a nők így nem azok. Gouges szerint a forradalom csak akkor lesz teljes, ha nők is felismerik benne a szerepüket. Kritizálta a házasság intézményét, a nők aktív választójogát szorgalmazta, megkérdőjelezte a *status quo*-t.

Hannah Arendt-ről külön konferenciaszekció szólt.

Császár Andrea Mária többek közt ismertette Arendt portréírásainak kortárs feminista olvasatait. Arendt írt Isac Dinesenről (igazi neve Karen Blixen), Rosa Luxemburgról és Rahel Levinről (Rahel Varnhagen). Utóbbi portréban Arendt újraértelmezte Levin híres szalonját és szembeállította a görög polisz nyilvános terével, amire az átláthatóság volt jellemző. Ezzel szemben a szalonokban a beszéd többsikú, játékos, és egyfajta álca. Arendt portréírásainak kortárs olvasatai hangsúlyozzák az

⁷ Az „állampolgár”, a *citoyen* franciául nem létezik nőnemben.

identitásképzést mint hermeneutikai mozzanatot. A különböző álneveket vizsgálva (pl. Karen Blixen) felmerül a kérdés, hogy mire volt lehetőség nőként, és mire adott lehetőséget a férfinéven írás? A száműzöttségben való lét is érdekes kérdéseket vet fel a nyelvre, és a nyelvi kifejeződések kapcsán. A jelenre vetítve: hogyan jelenik meg a nyelvben a karantén-lét, a menekült-lét, a diaszpóra-lét?

Kovács Gábor a „macsó” Hannah Arendt-ről és a feminizmusról adott elő. Arendt megkülönböztette a munka (*labour*), az előállítás (*work*) és a cselekvés (*action*) fogalmait egymástól. Kiindulópontja a világ (*world*) fogalma, természeti környezetünk a föld (*earth*). *Homo faber*ként az ember „előállító mester”: létrehozza saját világát, amelyben mint otthonában lakozik. Az erőszak-előállítás férfi tevékenység, és a polyszban versengés van. A tettek a közsférában zajlanak, ahol a viszonyok politikaiak. A politikai cselekvés politikai térben jön létre. Itt ismét felmerül a kérdés: ki fér hozzá ehhez a politikai térhez, és ki nem? Arendt-nél a beszéd a meggyőzés nem kényszerítő formája, aminek etikai dimenziója van, és kooperatív, nem versengő modell. Az előadó azzal zárta előadását, hogy Arendt a többnyire „macsó” filozófiája ellenére (vagy épp azzal együtt) gazdagítja a feminista politikai gondolkodást.

Timár Andrea Arendt, Eve Sedgwick és Adriana Cavarero kapcsolódásairól adott elő Melville *Billy Budd*-ja kapcsán. Cavarero Arendt-olvasatában hangsúlyozza, hogy az ember a politikai térben születik meg másodszer, és ott mutatkozik meg szingularitása.⁸ A *Billy Budd* regény egyik szereplője viszont a dadogás miatt a politikai téren kívül reked. Mi az, ami a feminizmus számára ezek kapcsán fontos, elsajátítandó megközelítésmód, tanulnivaló? Arendt bevezeti a pluralitás fogalmát: „az emberi állapot alapvető ténye az emberek sokaságának létezése, az emberi lények pluralitása (plurality)”.⁹ A pluralitás tehát az a fajta jelenlét, hogy minél többféle hangot el tudok képzelni a térben. A felelős feminin etika a lehajlás, az odahajlás. Két kérdés van: a „ki” és a „mi” kérdése. A „mi” az ember minősége, a „ki” a kicsodaságot, a különbözőséget jelenti. Minden megszólalásnál a másoknak való kitettségemet és sérülékenységemet is megfogalmazom. Egy szinguláris hang azt mondja: a másik halljon meg engem! Míg a (ki)mondás a „ki” -hez kapcsolódik, addig a „mi” a mondott dolog maga, a produktum, a beszéd. A társadalom hajlamos az utóbbira koncentrálni, és megfeledezni a „ki”-ről, a hangról, annak a testéről, *aki* mond. A hangképző szervekről, tüdőről, a *kicsoda* szingularitásáról. Cavarero az álló, felegyenesedett *homo erectus* szembeállítja az elhajló (vagy meghajlott – Arendt a totalitarizmus gyökereiben ír „mindentől megfosztottakról”) emberrel. Szerinte az elhajlás és az odahajlás

⁸ Ahogy ezt a *For More Than One Voice: Toward a Philosophy of Vocal Expression* művében kifejti.

⁹ Kovács 2002.

természetesebb állapot, mint az egyenesség, vagy a felegyenesedett ember.¹⁰ Sedgwick queer olvasata a *Billy Budd* kapcsán az elhajlást, a devianciát, az egyenestől¹¹ radikálisan különbözőt hangsúlyozza.

Kapelner Zsolt Ancsel Éva újraértékelésére tett kísérletet előadásában. Ancsel ethosza tiltakozás az igazságtalansággal szemben, aminek alapja, hogy rosszul tartozunk össze. Az ethosz kapcsán nem szabad elfelejteni, hogy eredendően relációs dolog, interakcióban történik. A filozófus az *Éthosz és történelem*-ben (1984) egy hétköznapi reggeli teázást idéz fel egy férfi és egy nő között, majd ennek a reggeli aktusnak a sokféleségét (sokféle relációs helyzetét) elemzi. Miért nem lehetséges „egy ilyen roppant egyszerű elemi élethelyzetben” a történelmi időtől való teljes elvonatkoztatás? Ez a felelősség morális gravitációja: a felelősséget ugyanis a másik idézi fel bennem.

Horváth Orsolya előadása azt a kérdést vizsgálta: van-e igény női ismeretelméletre? Ebben a megközelítésben az lenne a lényeges, hogy a filozófia tárgya, a nő, szóhoz jusson. Az előadó szerint „alany és tárgy együttállása” határozza meg a módszert, így amit elemeznünk kell, az a női tárgy, vagy a női lét – a férfihoz viszonyítva, de azt nem normaként kezelve. Az előadó egy női ismeretelmélet felállítását kísérte meg. Előadásának érdekes pontja volt az a kérdésfelvetés, hogy vajon máshogy telik a „női idő”? Itt a ciklikusságot érdemes megemlíteni mint szempontot. Az előadás egyfajta kísérlet volt a női lét fenomenológiájára, vagy egy női fenomenológiára. Felmerül azonban a kérdés: ez lehetséges-e anélkül, hogy ne lennénk esszencialisták?

Podlovics Éva Lívia előadásában azt vizsgálta: szükséges-e női filozófia? A feminizmus egyik, az előadó által ismertetett lehetséges meghatározása: „tudományos szellemi és gyakorlati mozgalom a nők felszabadítására és emancipációjára”. A gyakorlati aspektus kapcsán az előadó bemutatta az itthoni nőmozgalmakat. Előadását némi értetlenség fogadta a hallgatóság soraiban, ami véleményem szerint annak volt köszönhető, hogy az akadémiai feminizmus jobbra elkülönült a gyakorlati, mindennapi feminizmustól. A tudomány és a mozgalom együttműködésének hiányát Podlovics is kiemelte előadásában.

Ugyanezt látom a teológiában, és a queer mozgalomban is. A tudomány elkülönül a mozgalmaktól, az aktivizmustól, holott egyik sincs a másik nélkül, szervesen összefüggenek. Azt gondolom, hogy jelen helyzetünkben nem megengedhető sem elefántcsonttoronyban lenni, sem szobatudósnak lenni. Az elméletnek és a gyakorlatnak kommunikálniuk kell

¹⁰ A felegyenesedett, egyenes ember kritikája az *Inclinations: A Critique of Rectitude* c. művében olvasható.

¹¹ Főként ha figyelembe vesszük, hogy a *straight* angolul heteroszexuálist is jelent.

egymással, és táplálkozniuk kell egymásból¹² – szűrtem le kávézás és pogácsázás közben. Köszönöm a *Magyar Filozófiai Társaságnak*, Széplaky Gerdának a szervezést, témafelvetést, táptalajt!

Gyárfás Judit

Felhasznált irodalom

Ancsel, Éva. 1984. *Éthos és történelem*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Cavarero, Adriana. 2005. *For More Than One Voice: Toward a Philosophy of Vocal Expression*. Trans. Paul A. Kottman. Stanford: Stanford University Press.

Kovács, Gábor. 2002. „[Élet, szabadság, politika: Kultúrkritika és republikanizmus Hannah Arendt politikai filozófiájában.](#)” [ligetmuhely.com](#). 2022. jún. 28.

Pető, Andrea. 2018. „[A polypore-állam.](#)” [168.hu](#). 2022. jún. 28.

¹² Hiszen bennünk sem válik szét elmélet és gyakorlat.